

ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ИЗМЕРВАНЕ КОМПЕТЕНТНОСТТА НА ВТОРОКЛАСНИЦИТЕ ЗА УСТНО ДИАЛОГИЧНО ЕТИКЕТНО ОБЩУВАНЕ

Мариана Мангева

Владеенето и спазването на нормите на “добрия тон” е индикация за речевата култура на индивида, за нравствената му ориентация, за успешния му интегритет в настоящото общество на динамични промени. Съвременните лингвистични и методически изследвания доказват, че най-добри условия за нивелиране на речевото поведение съществуват в ранна училищна възраст. По тази причина *според сега действащата документация на началното училище обучението на речев етикет се свързва с нов тип компетенции – комуникативно-речеви, които трябва да се формират с предимство* (вж.: Държавен вестник 2000, бр. 48, с. 69; Указание за организиране и планиране на обучението в началната образователна степен 1997, с. 10; Учебни програми 1991, с. 1).

Проведено от нас експериментално изследване¹ ни позволява да конкретизираме, че: *в I клас речевото етикетно образование на учениците следва да се осъществява “вътре” в основните методически дейности за овладяване на четенето и писането като способности за комуникация; на “входа” във II*

клас вече са налице реални лингвистични и дидактични основания да започне системно обучение на вежлива реч. Като имаме предвид факта, че речевият етикет функционира най-интензивно в практиката на носителите на езика в условията на устната диалогична реч, *педагогическият акцент трябва да се постави върху овладяването на практически знания и умения за устно диалогично етикетно общуване в ситуации, често срещани в автентичния говор на 7–8-годишните деца.*

Един от основните проблеми, свързан с реализирането на специално дидактическо въздействие в тази посока, изисква отговор на въпроса: *какъв е адекватният инструментариум за измерване степента на компетентност на второкласниците за устно диалогично етикетно общуване.* Значимостта на поставения проблем се определя от факта, че *само в контекста на реалистични констатации за входното ниво на речевата етикетна култура на малките ученици може да се гради успешното им обучение на устна диалогична речева етикеция.*

Ето защо *целта на настоящото изложение* е: да се представи и обоснове диагностичен инструментариум за измерване степента на компетентност на второкласниците за усстно диалогично етикетно общуване. Предложеният инструментариум е с доказана надеждност (вж.: Мандева 2001). Даваме си сметка, че са нужни следващи “стъпки” за стандартизирането му. Но това е задача, чието решаване изисква продължителен период на апробации и усилията на екип от специалисти, подкрепяни от съответните държавни институции.

Чрез предложения от нас диагностичен инструментариум се надяваме да подпомогнем началния учител в сложната му и отговорна работа за обучение на вежлива реч на възможно първо ниво – II клас.

Инструментариумът включва:

- 1. Критерии, показатели и индикатори** за отчитане степента на компетентност на второкласниците за усстно диалогично етикетно общуване;
- 2. Тест**, изграден от *два субтеста*, състоящи се от система задачи, съобразени с възрастовите и познавателни възможности на 7–8-годишните ученици и с психолингвистичния и социолингвистичен характер на усстното диалогично етикетно общуване.

За да се определят критериите и показателите, е диференциран *образователен минимум*: **1. Практически лингвистични и речеви знания** за употреба на етикетните фор-

мули от тематичните групи “Поздрав”, “Сбогуване”, “Запознаване”, “Молба”, “Благодарност”, “Извинение” в ситуации на социалностатусна симетрия и на възходяща социалностатусна асиметрия между събеседниците² (вж. по-подр.: Мандева 1999); **2. Комплексно умение за усстно диалогично етикетно общуване**, обединяващо: *а) умения за поемане на речева инициатива съобразно с етикета* – избор и употреба на лингвистични и паралингвистични (кинетични) етикетни средства³ от посочените вече тематични етикетни групи в съответствие с предмета на общуването и със социалния статус на комуникантите в ситуации на статусна симетрия и на възходяща статусна асиметрия, *б) умения за речева реакция съобразно с етикета* – експромтен избор и употреба на лингвистични и паралингвистични (кинетични) етикетни средства в отговор на диалогичната реплика с предизвикваща функция и в съответствие със социалния статус на събеседниците в ситуации на социалностатусна симетрия и на низходяща статусна асиметрия⁴.

Критериите и показателите съответстват на съдържателните елементи в образователния минимум.

Първият критерий за оценяване компетентността за усстно диалогично етикетно общуване е: *степен на лингвистични и речеви знания по въпросите на речевия етикет*. *Вторият критерий* съответно е: *степен*

на комплексно умение за устно диалогично етикетно общуване. Той се характеризира чрез два подкритерия: степен на умения за поемане на речева инициатива съгласно с етикета; степен на умения за речева реакция съгласно с етикета.

Показателите и индикаторите, свързани с първия критерий (степен на лингвистични и речеви знания по въпросите на речевия етикет), са:

Показател 1: Съответствие между назованите етикетни формули и предмета на общуването.

Индикатори: етикетни формули от конкретно лексико-семантично поле на етикета, адекватни на предмета на общуване. Напр.: за тематичната ситуация “Поздрав” – “Добро утро!”, “Здравей!”, “Привет!”, “Здравейте!” и т.н.

Показател 2: Съответствие между назованите етикетни формули и социалния статус на събеседниците в ситуации на статусна симетрия.

Индикатори: общуване на “ти”; етикетни формули от съответната тематична етикетна група, които са стилистично неутрални или стилистично занижени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията “Поздрав”:* “Здравей!”, “Привет!”, “Здрасти!” и др. под.; *б) за ситуацията “Сбогуване”:* “До скоро!”, “Чао!”, “До утре!” и т. н.; *в) за ситуацията “Запознаване”:* “Приятно ми е. Аз съм...”, “Искаш ли да

се запознаем? Аз съм...”, “Аз съм... А ти как се казваш?” и др. под.; *г) за ситуацията “Молба”:* “Моля те.”, “Ако обичаш...”, “Направи ми една услуга.”, “Ще ми помогнеш ли?” и пр.; *д) за ситуацията “Благодарност”:* “Благодаря.”, “Много ти благодаря.”, “Много си мил (мила).” и т. н.; *е) за ситуацията “Извинение”:* “Извинявай.”, “Прощавай.”, “Не се сърди. Не исках да...”, “Искам да ти се извиня.” и др. под.

Показател 3: Съответствие между назованите етикетни формули и социалния статус на събеседниците в ситуации на възходяща статусна асиметрия.

Индикатори: общуване на “Вие”; етикетни формули от съответната тематична етикетна група, които са стилистично неутрални или стилистично завишени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията “Поздрав”:* “Добро утро!”, “Здравейте!”, *б) за ситуацията “Сбогуване”:* “Довиждане!”, “Довиждане! Приятен ден!”, *в) за ситуацията “Запознаване”:* “Приятно ми е. Казвам се...”, “Много ми е приятно. Аз съм...”, “Позволете да Ви се представя. Казвам се...” и др. под.; *г) за ситуацията “Молба”:* “Моля Ви...”, “Ако обичате...”, “Бихте ли могли да...” и т. н.; *д) за ситуацията “Благодарност”:* “Благодаря Ви.”, “Много Ви благодаря.”, “Приемете благодарността ми.” и пр.; *е) за ситуацията “Извинение”:* “Извинение-

те.”, “Простете.”, “Съжалявам. Моля, извинете ме.” и т. н.

Втори критерий (степен на комплексно умение за устно диалогично етикетно общуване). **Първи подкритерий (II 1)** – степен на умения за поемане на речева инициатива съобразно с етикета.

Показател 1: Съответствие между употребените етикетни формули и предмета на общуването.

Индикатори: етикетни формули от конкретно лексико-семантично поле на етикета, адекватни на предмета на общуване. Напр.: за ситуацията “Поздрав” – “Добро утро!”, “Здравей!” и т. н.

Показател 2: Съответствие между употребените етикетни формули и социалния статус на събеседниците в ситуации на статусна симетрия.

Индикатори: общуване на “ти”; етикетни формули от съответната тематична етикетна група, които са стилистично неутрални или стилистично занижени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията “Поздрав”*: “Здравей!”, “Привет!” и др.; *б) за ситуацията “Сбогуване”*: “Чао!”, “До утре!”, “Довиждане!” и т. н.; *в) за ситуацията “Запознаване”*: “Аз съм... Ти как се казваш?”, “Приятно ми е. Аз съм...”, “Искаш ли да се запознаем? Казвам се...” и др. под.; *г) за ситуацията “Молба”*: “Моля те.”, “Ако обичаш...”, “Ще ми помогнеш ли?”, “Помогни ми.” и др.; *д) за ситуацията “Благодарност”*: “Благодаря

ти.”, “Много ти благодаря.”, “Много си внимателен (внимателна).” и пр.; *е) за ситуацията “Извинение”*: “Извинявай.”, “Не ми се сърди. Не исках да...”, “Съжалявам. Не исках да...” и т. н.

Показател 3: Съответствие между употребените кинетични етикетни средства и социалния статус на комуникантите в ситуации на статусна симетрия.

Индикатори: *а) за ситуацията “Поздрав”*: **жестове** – кимане с глава или ръкостискане, или свита в лакът ръка с обърната напред длан и прилепнали пръсти; **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – ведра; *б) за ситуацията “Сбогуване”*: **жестове** – кимане с глава, ръкостискане или свита в лакът ръка с обърната напред длан, която ритмично се поклаща напред-назад (или се свиват и разпускат само пръстите); **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – ведра; *в) за ситуацията “Запознаване”*: **жестове** – ръкуване и кимане с глава (с или без лек поклон с тяло); **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – ведра; *г) за ситуацията “Молба”*: **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – незабележима; *д) за ситуацията “Благодарност”*: **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – широка, спокойна; *е) за ситуацията “Извинение”*: **поглед** – насочен към очите на събеседника; **усмивка** – “полуусмивка”.

Показател 4: Съответствие между употребените етикетни формули и социалния статус на събеседниците в ситуации на възходяща статусна асиметрия.

Индикатори: общуване на "Ви"; етикетни формули от съответната тематична група, които са стилистично неутрални или стилистично завишени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията "Поздрав":* "Добро утро!", "Здравейте!"; *б) за ситуацията "Сбогуване":* "Довиждане!", "Довиждане! Желая Ви приятен ден!" и пр.; *в) за ситуацията "Запознаване":* "Приятно ми е. Казвам се...", "Приятно ми е да Ви се представя. Аз съм..." и др. под.; *г) за ситуацията "Молба":* "Моля Ви да...", "Ако обичате...", "Бихте ли..." и пр.; *д) за ситуацията "Благодарност":* "Благодаря Ви...", "Приемете благодарността ми." и др. под.; *е) за ситуацията "Извинение":* "Извинете, че...", "Простете.", "Съжалявам. Не исках да Ви..." и т. н.

Показател 5: Съответствие между употребените кинетични етикетни средства и социалния статус на комуникантите в ситуации на възходяща статусна асиметрия.

Индикатори: *а) за ситуацията "Поздрав": жестове* – кимане с глава или лек поклон с тяло; *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *б) за ситуацията "Сбогуване": жестове*

– кимане с глава или лек поклон с тяло; *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *в) за ситуацията "Запознаване": жестове* – ръкуване, кимане с глава (с или без лек поклон с тяло); *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *г) за ситуацията "Молба": поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – незабележима; *д) за ситуацията "Благодарност": поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна; *е) за ситуацията "Извинение": поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – "полуусмивка".

Втори подкритерий (II 2): Степен на умения за речева реакция в синхрон с етикета.

Показател 1: Съответствие между употребената реплика-реакция и диалоговата реплика с предизвикваща функция.

Показател 2: Съответствие между употребените етикетни езикови средства и социалния статус на събеседниците в ситуации на статусна симетрия.

Индикатори: общуване на "ти"; езикови етикетни знаци, които са стилистично неутрални или стилистично занижени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията "Поздрав":* "Здравей!", "Привет!" и др. под.; *б) за ситуацията "Сбогуване":* "Довиждане!", "До скоро!", "Чао!" и пр.; *в) за ситуацията "Запознаване":* "Прият-

но ми е. Аз съм...”, “Аз съм... Радвам се, че се запознахме.”, “Казвам се... Приятно ми е, че се запознахме.” и т. н.; *з) за ситуацията “Молба”*: “Естествено, ще ти помогна.”, “Разбира се, ще ти помогна.”, “С удоволствие.” и др. под.; *д) за ситуацията “Благодарност”*: “Моля.”, “Няма защо.”, “Радвам се, че ти помогнах.” и пр.; *е) за ситуацията “Извинение”*: “Моля.”, “Няма защо.”, “Не се тревожи.” и т. н.

Показател 3: Съответствие между употребените кинетични етикетни средства и социалния статус на събеседниците в ситуации на статусна симетрия.

Индикатори: а) за ситуацията “Поздрав”: *жестове* – кимане с глава или ръкостискане, или свита в лакът ръка с обърната напред длан с прилепнали пръсти; *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *б) за ситуацията “Сбогуване”*: *жестове* – кимане с глава или ръкостискане, или свита в лакът ръка с обърната напред длан, която ритмично се поклаща напред-назад от китката (или се свиват и разпускат само пръстите); *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *в) за ситуацията “Запознаване”*: *жестове* – ръкуване, кимане с глава (с или без лек поклон с тяло); *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; *з) за ситуацията “Молба”*: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна;

д) за ситуацията “Благодарност”: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна; *е) за ситуацията “Извинение”*: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна.

Показател 4: Съответствие между употребените етикетни езикови средства и социалния статус на събеседниците в ситуации на низходяща статусна асиметрия.

Индикатори: общуване на “Ви”; етикетни езикови средства, които са стилистично неутрални или стилистично завишени по експресивната стилистична скала. Напр.: *а) за ситуацията “Поздрав”*: “Добро утро!”, “Здравейте!”; *б) за ситуацията “Сбогуване”*: “Довиждане!”, “Довиждане! Успешен ден!” и т. н.; *в) за ситуацията “Запознаване”*: “Приятно ми е. Казвам се...”, “Приятно ми е да се запозная с Вас. Аз съм...” и др. под.; *з) за ситуацията “Молба”*: “С удоволствие ще Ви услужа.”, “Приятно ми е да Ви услужа.” и пр.; *д) за ситуацията “Благодарност”*: “Моля.”, “Беше ми приятно да Ви услужа.”, “Радвам се, че Ви бях полезен (полезна).” и др.; *е) за ситуацията “Извинение”*: “Моля.”, “Моля Ви, не се притеснявайте.” и т. н.

Показател 5: Съответствие между употребените кинетични етикетни средства и социалния статус на събеседниците в ситуации на низходяща статусна асиметрия.

Индикатори: а) за ситуацията “Поздрав”: *жестове* – кимане с глава или лек поклон с тяло; *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; б) за ситуацията “Сбогуване”: *жестове* – кимане с глава или лек поклон с тяло; *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; в) за ситуацията “Запознаване”: *жестове* – ръкуване, кимане с глава (с или без лек поклон с тяло); *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – ведра; г) за ситуацията “Молба”: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна; д) за ситуацията “Благодарност”: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна; е) за ситуацията “Извинение”: *поглед* – насочен към очите на събеседника; *усмивка* – широка, спокойна.

Така определените показатели и индикатори за измерване степента на компетентност на второкласниците за устно диалогично етикетно общуване се нуждаят от известни уточнения.

Уменията за ползване на фонационни (звукови) средства не са включени сред показателите въпреки безусловния им принос за комуникативната пълноценност на устните диалогични етикетни прояви. Съображенията са следните: фонацията има индивидуален характер; в условията на комуникацията тя проявява в много висока степен качеството “непов-

торимост”. Освен това, в периода на началната училищна възраст целесъобразното ползване на фонационните средства се овладява предимно подражателно и интуитивно.

Уменията за комуникативно уместна употреба на кинетични етикетни знаци, които вече са обект на диагностициране, имат своеобразна природа. Към всеки показател, свързан с тези умения, включваме комплекс от два или три индикатора, които заедно носят смисъл и най-ярко очертават етикетната кинесика, отличителна за съответната тематична група на етикета и за конкретния комуникативен континуум⁵.

Определените от нас индикатори са имагинерни и конкретизирани в контекста на всяка от речевите ситуации, изграждащи тестовите задачи. Като опора при конкретизирането им ползваме съвременни езиковедски изследвания (вж.: Виденов 1979; Кръстев 1992, с. 269–271; Стефанова 1993, с. 115–119).

Проверката на входното ниво се реализира чрез *тест*, който е основен “метод за диагностика и оценка на постиженията на учениците в определена съдържателна област” (Бижков 1996, с. 80). Предлаганият тест е: *критериален* (според начина на оценяване – сравняване на резултата от измерването с предварително формулирани цели); *диагностичен* (според вида на решенията); *писмен* (субтест 1) и *устен* (субтест 2); *индивидуален* (субтест 1) и *групов*

(субтест 2); за компетентности (според целите на измерването). **Тестовите задачи** са на когнитивни равнища (по таксономията на учебните цели на Б. Блум) “разбиране”, “приложение” и “синтез”. Задачите на равнище “знание” са ограничени, тъй като в началната училищна възраст при овладяването на езикови и речеви закономерности превес имат комуникативно-практическите цели.

Тестът е съставен от **два субтеста** (вж.: Приложението). Таксономията на задачите е съобразена с възрастовите и познавателни възможности на 7–8-годишните ученици. Тестовите задачи са с конструируем (свободен) разширен отговор. Въпреки че задачи от този вид са свързани със сложност при проверката на изпълнението, с възможност за субективизъм при оценката и съответно по-голяма грешка на измерването, те са предпочетени, тъй като чрез тях се измерва степен на развитие на компетентности.

Субтест 1. Общо описание.

Субтестът е предназначен да измерва степента на лингвистични и речеви знания на второкласниците за употреба на етикетните формули за поздрав, сбогуване, запознаване, молба, благодарност и извинение в типични за етикета и за говорната практика на малките ученици ситуации на социалностатусни и социалноролеви отношения. Обстановката на общуване е официално-неутрална.

Примерна тестова задача.

Инструкция: “Кой ще напише най-много “вълшебни” изрази, с които ще поздрави сутрин в училище:

- свой съученик
- учителя

Описание на стимула. Тестовите задачи са с разширен свободен отговор с обща инструкция: “Кой ще напише най-много “вълшебни” изрази, с които ще...”. Субтестът съдържа 12 задачи, групирани по двойки. Всяка двойка задачи е насочена към една от тематичните етикетни ситуации: “Поздрав”, “Сбогуване”, “Запознаване”, “Молба”, “Благодарност”, “Извинение”. В основата на двойките задачи са поставени речеви ситуации, които имат общ предмет на общуването (съответно: поздрав, сбогуване, запознаване, молба, благодарност, извинение). Съвпадат и част от останалите им компоненти (време на комуникацията; обстановка на общуването; канал за връзка). Варира се по посока на социалните признаци на събеседниците и характера на техните отношения. В първата от двойките речеви ситуации събеседниците са в положение на социалността-тусна симетрия (второкласник разговаря със свой съученик). Във втората от двойките речеви ситуации е налице възходяща социалностатусна дистанцираност между комуникантите (второкласник разговаря с учителя). Стремелът е учениците да се поставят в типични за етикета ситуации, съответстващи на действителния им

социален статус и на характерни за речевата им практика социални роли.

Задачите са на когнитивно равнище “приложение”, т. е. пренос на практически знания при решаване на нова проблемна ситуация (детето решава, демонстрира, прилага).

Описание на отговора. Задачите са открити и изискват свободен писмен отговор. Към всяка задача се отчита броят написани етикетни формули, съответстващи на предмета и на условията на общуване. Това позволява да се направят констатации относно количествени характеристики на детската етикетна лексика. Отговорите се оценяват по метода “чек-лист” (съответно: “да”, ако е записана поне една етикетна формула, отговаряща на показателите; “не”, ако не е записана нито една формула на етикета, съответстваща на показателите).

Субтест 2. Общо описание.

Субтестът е предназначен да измерва степента на комплексно умение на второкласниците за реализация на речевия етикет в условията на устно диалогично общуване във връзка с тематичните ситуации на етикета “Поздрав”, “Сбогуване”, “Запознаване”, “Молба”, “Благодарност”, “Извинение”.

Примерна тестова задача.

Инструкция: “а) Как второкласник ще поздрави сутрин в училище свой съученик? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.; б) Как второк-

ласник ще поздрави своята учителка сутрин в училище? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.; в) Как учителката ще поздрави свой ученик сутрин в училище? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.”

Описание на стимула. Тестовите задачи са с разширен свободен отговор с обща инструкция “Съставете кратък устен разговор по двойки.” Субтестът съдържа 18 задачи, групирани по тройки. Всяка тройка задачи е конструирана по повод на конкретна тематична етикетна ситуация (“Поздрав”, “Сбогуване”, “Запознаване”, “Молба”, “Благодарност” и “Извинение”) и е обединена от общ предмет на общуването (поздрав, сбогуване, запознаване, молба, благодарност, извинение). Съвпадат и част от екстралингвистичните характеристики (време на общуването; обстановка на общуването; канал за връзка). Промяната е по посока на социалния статус на събеседниците и диалоговите им позиции в речевия акт. В първите речеви ситуации от всяка тройка е налице социално-статусна симетрия между комуникантите (второкласник започва разговор със свой съученик). Във вторите речеви ситуации от всяка тройка събеседниците са в положение на възходяща социалностатусна асиметрия (второкласник започва разговор с учителя). При третите речеви ситуации от всяка тройка е налице низхо-

дяща социалностатусна асиметрия между комуникативните партньори (учителят започва разговор със свой ученик). Стремежът е да се конструират отличителни за речевия етикет и за диалогичната реч ситуации, максимално близки до “живия” говор на 7–8-годишните деца. Целта е обект на измерване да бъдат умения, намиращи действително приложение в речевата практика на малките ученици. В този контекст ще уточним, че първите и вторите речеви ситуации от всяка тройка позволяват да се установи степента на умението за поемане на речева инициатива с оглед на типичните за етикета социолингвистични релации: статусна симетрия; възходяща статусна асиметрия между комуникантите, т. е. второкласник започва разговор съответно със свой връстник и с учителя. Първите и третите речеви ситуации от всяка тройка се свързват с измерване на умението за речева реакция съобразно с характерните за етикета социолингвистични конвенции: статусна симетрия; низходяща статусна асиметрия, т. е. второкласник отговаря на свой връстник и на учителя.

Задачите са на когнитивно равнище “синтез” (творческо приложение на знанията, водещо до създаване на нов продукт – ученикът се ориентира, планира, организира, създава).

Описание на отговора. Отговорите се оценяват по метода “чек-лист” (“да”, “не”) във връзка с двата

подкритерия и свързаните с тях показатели и индикатори.

Провеждане на диагностичното изследване. Задачите от Субтест 1 се изпълняват писмено и индивидуално от всеки ученик. Определеното време за решаване на субтеста е 25 минути.

Задачите от Субтест 2 се изпълняват устно. Учениците работят по двойки, като предварително се разпределят диалоговите роли на “временен” адресант и адресат. Речевите ситуации се моделират словесно от изследваните лица. Преди продуцирането на устните диалози на учениците се дават следните **указания**:

“1. Не забравяй: от чие име говориш; защо и с кого говориш.

2. Употребявай подходящи “вълшебни” изрази.

3. Ползвай уместни жестове (движения на тялото); обърни внимание на погледа и усмивката.”

В зависимост от диалоговата позиция, в която е поставен отделният ученик (адресант или адресат), се отчита степента на уменията му за поемане на речева инициатива или тази на уменията му за речева реакция. След две седмици диагностичното изследване във връзка със Субтест 2 се повтаря, като се сменят диалоговите роли на двойките ученици. Това позволява за всеки изследван второкласник да се констатира както степента на умения за речева инициатива, така и степента на уме-

ния за речева реакция, т.е. да се измери степента на комплексното умение за устно диалогично общуване съгласно с етикета.

Речевият материал от Субтест 2 се събира чрез записна техника, която включва и допълнителен микрофон, за да се осигури високо качество на записа. Употребата на етикетни кинемати се отразява чрез ръчно записване.

Приема се следната *мярка за оценяване успеваемостта на изследваните ученици* по даден критерий и съответния показател: до 75% решени тестови задачи – висока успеваемост; от 75% до 25% решени тестови задачи – средна успеваемост; под 25% решени тестови задачи – ниска успеваемост.

Резултатите се нанасят в индивидуална карта за всеки ученик и покъсно се систематизират в общ протокол с данните от диагностичното изследване, който е основа за по-нататъчна аналитична работа. В този контекст се очертава общата диагностична “картина” на изследването на “входа” във II клас и се конкретизи-

рат насоките за приоритетно педагогическо въздействие.

В *заключение* ще отбележим, че настоящият текст е само начало, въвеждащо в актуалните, но неразкрити методически “пространства” на една целинна за началното родноезиково обучение област – формиране на компетентност за етикетно речево общуване в I – IV клас. Надеждата е чрез предложения инструментариум да се направят първите “стъпки” за изграждане и реализиране на стройна и научно обоснована дидактическа система за добиване на речева етикетна грамотност в ранна училищна възраст. Наред с това ще отбележим, че настоящият диагностичен инструментариум дава възможност за методическа мобилност, т. е. за модификации с цел измерване компетентността за устно диалогично етикетно общуване както на второкласниците, така и на ученици от останалите класове на основната образователна степен на българското училище по повод на различни тематични ситуации на нашия речев етикет.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бижков, Г.* Теория и методика на дидактическите тестове. С., 1996.
2. *Виденов, М.* Към българската паралингвистика. – Год. на СУ. Фак. Слав. фиол. 72, 1979, № 1.
3. *Виденов, М.* Увод в социолингвистиката. С., 2000.
4. *Държавен вестник 2000:* Държавен вестник. бр. 48, 2000.
5. *Кръстев, Б.* Граматика за всички. С., 1992.
6. *Мандева, М.* Методически аспекти на проблема “Социолингвистика и речев етикет”. – Педагогически алманах. В. Търново, 2001.
7. *Мандева, М.* Формиране основи на компетентност за устно диалогично етикетно общуване (втори клас). С., дис., 2001.
8. *Стефанова, М.* Българският соматичен етикетен език днес. – Проблеми на социолингвистиката. В. Търново, 1993.
9. Указание за организиране на обучението в началната образователна степен 1997: Указание за организиране на обучението в началната образователна степен (I – IV клас). С., 1997.
10. Учебни програми 1991: Учебни програми за I – III клас на СОУ. С., 1991.

БЕЛЕЖКИ

¹ Проведени са **експериментални проби** през периода 1995/96, 1996/97, 1997/98 г. с ученици от I, II и III клас на ОУ “Св. П. Евтимий” – гр. В. Търново, ОУ “Ст. Пешев” – гр. Севлиево, ОУ “Св. Св. Кирил и Методий” – с. Сенник, Севлиевска община. **Основният педагогически експеримент** е осъществен през учебната 1999/2000 г. с второкласници от ОУ “Св. П. Евтимий” – гр. В. Търново.

² **Речеви ситуации на социалностатусна симетрия** – събеседниците са равнопоставени социално, напр.: разговарят съученици, приятели и пр.; **Речеви ситуации на възходяща статусна асиметрия** – отправителят на речта е по-ниско поставен социално от получателя на речта, напр. – ученик установява контакт с учителя си.

³ **Кинетични етикетни средства (етикетни кинемати)** – отличителни за речевия етикет телодвижения (мимики и жестове), синхронизиращи или заменящи словото; напр. за тематичната ситуация “Поздрав”: кимане с глава, ръкостискане, ведрa усмивка и пр.

⁴ **Речеви ситуации на низходяща статусна асиметрия** – отправителят на речта е социално по-високостоящ от получателя на речта, напр.: учителят започва разговор със свой ученик.

⁵ *Комуникативен континуум* – “обхваща всички страни на комуникативния акт и ги разглежда като една непрекъснатост от участници, сцена, тематика, психологическа тоналност и т. н.” (Виденов 2000, с. 202).

ПРИЛОЖЕНИЕ

ТЕСТ

за измерване на комуникативно-речевата компетентност на второкласниците за устно диалогично общуване във връзка с етикетните тематични ситуации “Поздрав”, “Сбогуване”, “Запознаване”, “Молба”, “Благодарност” и “Извинение”

Субтест № 1:

Кой ще напише най-много “вълшебни” изрази, с които:

I. ще поздрави сутрин в училище:

- 1) свой съученик
- 2) учителя

II. ще се сбогува в училище в края на учебния ден със:

- 1) свой съученик
- 2) учителя

III. ще се запознае в училище с:

- 1) нов ученик
- 2) нов учител

IV. ще помоли за услуга:

- 1) свой съученик
- 2) учителя

V. ще благодари за направената услуга на:

- 1) свой съученик

2) учителя

VI. ще се извини за допуснатата грешка на:

- 1) свой съученик
- 2) учителя

Субтест № 2:

1) Как второкласник ще поздрави сутрин в училище свой съученик? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

2) Как второкласник ще поздрави сутрин в училище своята учителка? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

3) Как учителката ще поздрави свой ученик сутрин в училище? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

4) Как второкласник ще се сбогува със свой съученик в училище в края на учебния ден? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

5) Как второкласник ще се сбогува с учителката си в училище в края на учебния ден? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

6) Как учителката ще се сбогува със свой ученик в училище в края на

учебния ден? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

7) Как второкласник ще се запознае с нов съученик в училище? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

8) Как второкласник ще се запознае в училище с нова учителка? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

9) Как учителката ще се запознае с нов ученик в училище? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

10) Как второкласник ще помоли в училище свой съученик да му припомни какво е домашното по български език? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

11) Как второкласник ще помоли в училище своята учителка да му припомни какво е домашното по български език? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

12) Как учителката ще помоли в училище свой ученик да ѝ припомни какво е домашното по български език? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

13) Как второкласник ще благодари в училище на свой съученик, че

му е припомнил какво е домашното по български език? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

14) Как второкласник ще благодари в училище на своята учителка, че му е припомнила какво е домашното по български език? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

15) Как учителката ще благодари в училище на свой ученик, че ѝ е припомнил какво е домашното по български език? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

16) Как второкласник ще се извини на свой съученик, че неволно го е блъснал, слизайки по стълбите в училище? Какво ще отговори съученикът му? Съставете кратък устен разговор по двойки.

17) Как второкласник ще се извини на учителката си, че неволно я е блъснал, слизайки по стълбите в училище? Какво ще отговори учителката? Съставете кратък устен разговор по двойки.

18) Как учителката ще се извини на свой ученик, че неволно го е блъснала, слизайки по стълбите в училище? Какво ще отговори ученикът? Съставете кратък устен разговор по двойки.

INSTRUMENTS FOR MEASURING THE COMPETENCY
OF 2ND GRADE PUPILS FOR ORAL DIALOGIC
FORMAL COMMUNICATION

MARIANA MANDEVA

Summary

The article proves the reliability of a practically tested number of instruments (to the level of trustworthiness) for measuring the competency of 2nd grade pupils for oral dialogic formal communication. The major idea is that in this context only, there can be achieved successful education in polite speech, at the first possible level – 2nd grade.